

Autobiografia. Literatura. Kultura. Media
nr 2 (17) 2021 | s. 87–100
ISSN (print) 2353-8694
ISSN (online) 2719-4361
DOI: 10.18276/au.2021.2.17-08

AUTO/BIOGRAFIA I PEDAGOGIKA

URSZULA CHĘCIŃSKA*
Uniwersytet Szczeciński

Chłopiec i dziewczynka. Pedagogia Artura Daniela Liskowackiego

Streszczenie

Autorka artykułu, posługując się terminem „pedagogia” zaczerpniętym z publikacji Zbigniewa Kwiecińskiego i Bogusława Śliwerskiego, omawia pedagogiczne aspekty twórczości Artura Daniela Liskowackiego dla dzieci. Głównymi celami jego pedagogii są edukacja do uczestnictwa w kulturze oraz realizacja celów wychowawczych związanych z wczesnoszkolną edukacją polonistyczną. Pedagogia Liskowackiego, zdaniem autorki, wiąże się ewidentnie z podmiotowością dziecka i jego kreatywnością, wpisuje się w ramy przekładu intersemiotycznego, rozwija dziecięcą skłonność do działań artystycznych i językowych. Artykuł ma charakter przeglądowy, jest zapowiedzią monografii z zakresu pedagogiki literatury i pedagogiki twórczości.

Słowa kluczowe

pedagogia, pedagogika dziecka, pedagogika literatury, literatura dla dzieci

* Kontakt z autorką: urszula.checinska@usz.edu.pl; ORCID: 0000-0002-0416-1691.

Wstęp

W antynomii do retoryki społeczeństwa spektaklu i globalizacji cyfrowego świata rodzi się codziennie „czuły narrator”¹, odbiorca literatury i sztuki – dziecko, którego dziecięca czułość wynika z filozoficznego myślenia, poetyckiej kontemplacji i ekspresji twórczej. Potrzeba czułości wiąże się z misją literatury dla dzieci, zbudowanej na fantazjotwórstwie, poetyckiej wrażliwości i dziecięcej ekspresji uczuć. Literatury odwołującej się do wrażliwości etycznej i estetycznej, synestezyjnej i synkretycznej, która największe szanse rozwoju ma w okresie dziecięcym, podatnym na piękno i zmysłowe postrzeganie świata. *Świat zmysłowy w obrazach* wydany w 1658 roku w Norymberdze to pierwsza książka dla dzieci czeskiego pedagoga i filozofa Jana Amosa Komeńskiego, którego pedagogiczną twórczość w szczególny sposób potraktowała w swoim przemówieniu noblowskim Olga Tokarczuk². Pansofia Komeńskiego, jako źródło omniscencji, stała się dla noblistki istotnym elementem ludzkiego życia, emocjonalnego zaangażowania umysłu, potrzeby wolności i solidarności, artystycznego widzenia człowieka i świata.

W wydanym w 1928 roku tomie *Prawo dziecka do szacunku* Janusz Korczak pisał następująco:

Bacność: życie współczesne kształtuje silny brutal, homo rapax: on dyktuje metody działania. Kłamstwem są jego ustępstwa dla słabych, fałszem cześć dla starca, równouprawnienie kobiety i życzliwość dla dziecka. Błąka się bezdomne uczucie-kopciuszek. A właśnie dzieci – książęta uczuć, poeci i myśliciele. Szacunku, jeśli nie pokory, dla białego, jasnego, niepokalanego, świętego dziecięctwa³.

W tym najważniejszym pedagogicznym tomie Korczak uczynił kulturowy horyzont dziecka, jego nadwrażliwość zmysłów i dziecięcą pasję źródłem własnej pedagogicznej miary. O człowieczeństwie w najlepszym jego wydaniu, bo dziecięcym, mówił i pisał przez całe swoje życie⁴. Jego literackość, pojmowana jako działanie pedagogiczne, przyczyniła się do równouprawnienia literatury dla dzieci⁵. A pedagogia, którą Korczak uprawiał w codziennym życiu, połączyła się z jego biografią i stała się swoistym „fenomenem edukacyjnym”⁶.

¹ Olga Tokarczuk, „Czuły narrator”, w: *Czuły narrator* (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2020), 261–291.

² Tamże, 270.

³ Janusz Korczak, *Prawo dziecka do szacunku* (Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Dziecka, 2012), 43.

⁴ Joanna Olczak-Ronikier, *Korczak. Próba biografii* (Warszawa: Wydawnictwo W.A.B., 2002).

⁵ Michał Głowiński, „Literackość jako działanie pedagogiczne”, w: *Janusz Korczak – życie i dzieło. Materiały z Międzynarodowej Sesji Naukowej, Warszawa 12–15 października 1978* (Warszawa: WSiP, 1982), 224.

⁶ Elżbieta Dubas, wstęp do *W stulecie metody biograficznej. Refleksje i przykłady badań z perspektywy polsko-frankofońskiej*, red. Elżbieta Dubas, Aneta Słowik (Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020), 8.

Pedagogia jako zbiór praktyk edukacyjnych

Pedagogia Korczaka jest rzadko spotykanym w literaturze i praktyce pedagogicznej autentycznym rodzajem liberalnej refleksji o wychowaniu – tak o ponadczasowym charakterze pedagogii Janusza Korczaka napisał Bogusław Śliwerski⁷. W artykule *Pedagogia Janusza Korczaka* autor ten⁸ wytłumaczył na wstępie, że pedagogika jest nauką o kształceniu i wychowaniu, a pedagogia to holistyczny, całkowity zakres myślenia o wychowaniu i praktyce edukacyjnej, oparty na idei sumienia i autoodpowiedzialności. Z kolei pedagogia pojmowana przez Zbigniewa Kwiecińskiego jako „względnie spójny i trwały zbiór praktyk edukacyjnych, które są możliwe do zrekonstruowania przez refleksyjnych praktyków, uczestników tych praktyk, chętnych do mówienia i pisanie o nich, formułowania algorytmów owych stałych zachowań i drobnych w nich innowacji, nie naruszających ich istoty”⁹, stanowi dzisiaj, zdaniem autora *Nieobecnych dyskursów*, jeden z głównych nurtów myślenia o edukacji. Jak sugeruje Kwieciński, źródeł trwałości tak zdefiniowanej pedagogii należy szukać przede wszystkim poza edukacją: w inspiracjach płynących z lektury dzieł filozofów, psychologów, socjologów, analizy i interpretacji tekstów literackich, synektyki i odbioru pozostałych tekstów kultury. Jednym słowem – w komunikowaniu się ze sobą bardzo różnych dyscyplin nauki i sztuki. To one przynosić mają wymierne efekty pedagogiczne. Według Kwiecińskiego w typologii pedagogii nurtów głównych szczególną rolę odgrywają pedagogie poboczne, związane z tworzeniem tożsamości, kontestacyjne, wolnościowe, opozycyjne i w pewnym sensie karnawalizujące. Stają się one źródłem kreatywności, afektywności, odmienności, ale także śmiechu, ironii i zabawy. Wszak zabawa jest pierwotniejsza niż kultura¹⁰. „A Ironia – to ładne imię dla paskudnej dziewczynki”. Przewrotnie powtórzyć by można za Arturem Danielem Liskowackim. I Bohdanem Zadurą¹¹.

⁷ Bogusław Śliwerski, „Pedagogika Janusza Korczaka”, w: *Pedagogika*, red. Zbigniew Kwieciński, Bogusław Śliwerski (Warszawa: PWN, 2011), 335–347.

⁸ Tenże, *Ponadczasowa wartość pedagogii Janusza Korczaka*, <https://mysliwiec.szkoła.pl/korczakowychow.pdf>, dostęp 14.04.2021.

⁹ Zbigniew Kwieciński, „Problem pedagogii nurtów głównych i pobocznych”, w: Monika Jaworska-Witkowska, Zbigniew Kwieciński, *Nurty pedagogii. Naukowe, dyskretne, odlotowe* (Kraków: Wydawnictwo Impuls, 2011), 20.

¹⁰ Johan Huizinga, *Homo ludens. Zabawa jako źródło kultury*, tłum. Maria Kurecka, Witold Wirpsza (Warszawa: Czytelnik, 1985), 11.

¹¹ Zob. IV stronę okładki książki Artura Daniela Liskowackiego, *Brzuch Niny Conti* (Szczecin: Wydawnictwo Forma, 2019).

Pedagogia teatralna i eskapizm sceniczny

Teatralna narracyjność przeżyć i doświadczeń, dopełniona muzycznie i aksjologicznie, odnajduje swoje szczególne miejsce w autobiograficznych formach uprawianych przez Liskowackiego skutecznie od początku twórczości. Teatralna scena stanie się dla pisarza-teatrologa najważniejsza. Eskapizm sceniczny obejmować będzie całą twórczość Artura Daniela Liskowackiego, także tę krytyczną. Teatralne porównania staną się wzorem „świata przeżywanego”, który pisarz konfrontować będzie nieustannie z własnym światopoglądem, z upodobaniem sięgając do teatralnych cytatów i teatralnej kultury pamięci. Wpisywać się w nią będą w szczególności osoba i twórczość Stanisława Wyspiańskiego. Artur Daniel Liskowacki, członek studenckiego zespołu teatralnego w Poznaniu, a po studiach wieloletni recenzent teatralny w Szczecinie, konsultant literacki Teatru Lalek „Pleciuga”, autor sztuk teatralnych i słuchowisk radiowych emitowanych w Teatrze Polskiego Radia, wieloletni juror konkursów, festiwali i przeglądów teatralnych – wzorem Wyspiańskiego wiązać będzie kategorię „teatru osobistego”¹² z mikrokosmosem ludzkim i własną praktyką teatralną wynikającą ze spotkań z ludźmi teatru. Stąd intensyfikacja środków artystycznego wyrazu i upodobanie Liskowackiego do teatralnych form.

Pedagogia teatralna to najważniejszy nurt całożyciowej pedagogii Liskowackiego traktowanej jako wiodąca w trajektorii edukacyjnej. To pierwszy nurt pedagogii autora *Balbaryka i Skrzydlatych Psów* wynikający z wykształcenia Liskowackiego, absolwenta teatrologii studiowanej pod kierunkiem prof. Dobrochny Ratajczakowej w Poznaniu. Teatralna erudycja i teatralna pasja, otwartość wobec świata literatury i sztuki wnoszą do jego pedagogii, która ma niemal podłoże genetyczne, nową wartość. Artur Daniel Liskowacki jest synem nauczycielki języka polskiego Danieli Liskowackiej i pisarza Ryszarda Liskowackiego, prozaika, poety, autora sztuk scenicznych i książek dla młodzieży. Pedagogia ma służyć edukacji do uczestnictwa w kulturze, ale także realizować cele wychowawcze związane głównie z wczesnoszkolną edukacją polonistyczną, takie jak kształtowanie pożądanych postaw wobec świata, wobec społeczeństwa, dzieł kultury i sztuki, środowiska przyrodniczego. A także rozwijać zdolności poznawcze i zainteresowania indywidualne służące rozbudzeniu wrażliwości estetycznej dziecka, kształtowane również poprzez zabawy teatralne doskonalące umiejętności społeczne, które warunkują skuteczne porozumiewanie się i doskonalenie kultury języka. Twórczość

¹² Katarzyna Fazan, „Teatr nie-ogromny. Idee formy kameralnej w myśli Stanisława Wyspiańskiego”, w: *Stanisław Wyspiański. W labiryncie świata, myśli i sztuki*, red. Anna Czabanowska-Wróbel (Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2009), 291–307.

Artura Daniela Liskowackiego dla dzieci, poddana dramatyzacji¹³ obejmującej różne techniki teatralne, doskonale wpisuje się również w ramy przekładu intersemiotycznego i „edukację poprzez zachwyty”¹⁴, rozwijającą dziecięcą skłonność do działań artystycznych, kształtujących wyobraźnię i czynny język dziecka.

„Literatura dla dzieci nie musi mówić całej prawdy, co więcej nie powinna. Kto wchodzi ze światła w ciemność, musi mieć czas, by oswoić wzrok”¹⁵ – napisze Artur Daniel Liskowacki w eseju o wymownym tytule *Skąd wraca Krzyś*, pochodzącym z tomu *Brzuch Niny Conti*. Inspiracje ze świata literatury, zwłaszcza dziecięcej, głównie angielskiej i skandynawskiej, uwidaczniają się w jego twórczości nieustannie. Kreacje poszczególnych postaci to misterne budowanie dla nich ról scenicznych, stąd zmiany nastroju, umiejętność łączenia przestrzeni realistycznej z fantastyczną. A wszystko to poddane zmysłowi obserwacji, wielości skojarzeń, zapisanych dynamicznie w języku, którego siłą staje ironia – gorzka figura dystansu. „Ironia – ładne imię dla paskudnej dziewczynki”¹⁶ – powtórzy za Arturem Liskowackim Bohdan Zadura.

Pedagogia poetycka i pedagogia baśniowa

Pozytywne połączenie intelektu z emocjami, które niesie ze sobą radość, przyjemność i zachwyty, pozwala na zespolenie pedagogii Liskowackiego z myśleniem praktycznym. Z wczesną edukacją, w której literatura dla dzieci odgrywa bardzo ważną rolę w procesie wychowania, wprowadza w tradycję kulturową, przygotowuje do odbioru literatury wysokoartystycznej. Obecność metafor dopełniona magią frazy poetyckiej pojawia się we wszystkich utworach Liskowackiego adresowanych do dziecięcego odbiorcy. Dziecięca nadwrażliwość zmysłów, samoświadomość emocjonalna, połączona z empatią i nostalgią za czasem minionym dają mu uczucie twórczej niezależności i egzystencjalną wolność absolutną. Pozostałe pedagogie: poetycka, baśniowa, autobiograficzna, dokumentują kolejne formy postępowania, nabywania wiedzy i umiejętności. Wszystkie nawzajem się ze sobą łączą i uzupełniają. Pedagogia poetycka Liskowackiego jest obrazem i ekspresją autobiografii wykreowanej mocą poetyckiej wyobraźni. Pedagogia baśniowa, która najwidoczniejsza jest w trylogii o *Balbaryku* i tomie *Straszny smok Synoptycy*, nawiązuje do liryki dziecięcej. Postrzegana przez pryzmat dorosłości, zbliża twórczość Liskowackiego do prozatorskiej twórczości Korczaka. Kolejne baśniowe

¹³ Twórczość Liskowackiego dla dzieci została wpisana w moduł „Literatura i kultura regionu” w projekcie dydaktycznym „Kultura – Edukacja – Kompetencje” (POWR.03.01.00-00KN 17/18) realizowanym przez Katedrę Wczesnej Edukacji w Instytucie Pedagogiki US.

¹⁴ Zob. Urszula Chęcińska, „Poezja w kontekście wczesnej edukacji. Trzeba »świat przyłapać na inności« – wiersze Wisławy Szymborskiej w odbiorze pięciolatek”, *Konteksty Pedagogiczne 2* (2020), 15: 387–402.

¹⁵ Artur Daniel Liskowacki, „Skąd wraca Krzyś?”, w: tegoż, *Brzuch Niny Conti*, 200.

¹⁶ Zob. przyp. 11.

historie, wydane także osobno, takie jak *Bardzo ciepłe kraje*, *Tuptaszek i Wigorek*, *Pudełko kredki*, *Przedziwne przygody czajnika z gwizdkiem*, *Pierścień Kocie Oczko*, *Straszny smok Synoptycy*, *Bursztynowa rybka*, *Król Drzew*, wypełniają się autobiograficznym wymiarem baśniowości, która łączy się zawsze z ideą powrotu do dzieciństwa. Pedagogie poetycka i baśniowa wpisują się w rodzinny krąg wczesnego gniazda i wczesnej edukacji, który odnajdzie swoje miejsce w stylizacji konstrukcyjnej i językowej utworów literackich autora *Powrotu Guliwera*. W pierwszym wierszu pochodzącym z debiutanckiego tomu o znamienym tytule *Sielanki*, który jest poetyckim hołdem złożonym Jonathanowi Swiftowi, nazywanemu przecież „mistrzem ironii”.

Autorskie igranie z konwencją literacką Liskowacki podejmuje także w trylogii o Balbaryku. Jest to opowieść o samym Liskowackim, o jego poszukiwaniach teatralnych, baśniowych i poetyckich. Poprzez dziecięcy sensualizm i dziecięce akty twórcze powraca on do gestów z dzieciństwa, osobistych wyznań, sugestywnych obrazów, sposobu przeżywania świata, jednym słowem – do przestrzeni autobiograficznej. Autobiografizm bowiem totalnie wypełnia twórczość Liskowackiego. Jak pisze Duccio Demetrio¹⁷, autobiograficzny sojusz jestestw, który sprowadza się do układania w całość zasadniczych i marginalnych doświadczeń własnego życia, pomaga zaakceptować siebie. Na tym polega jego niezwykła wartość pedagogiczna¹⁸. Proza Liskowackiego jest głęboko sensualistyczna, przedmioty w jego świecie mają swoje własne historie, własny czas, emocje i poszczególności, wzbogacają język dziecka leksykalnie i stylistycznie, aktywizują myślenie, wpływają na pamięć i sferę emocjonalną dziecka, kształtują styl jego wypowiedzi.

Każdy mógł sobie po Tutaju wędrować, ile tylko chciał, bo choć nie wiem jak długo wędrował, to zawsze przypadkowo spotkane stworzonka, na pytanie, co to za kraina, odpowiadały mu: Tutaj. To bardzo miłe uczucie chodzić sobie wszędzie i wciąż być w krainie Tutaj¹⁹.

Jak widać z załączonego cytatu, Liskowacki jest uważnym obserwatorem i narratorem, ma dar konstruowania fabuły baśniowej²⁰. Umie dostrzegać wartość dziecięcych spostrzeżeń, potrzeb i odczuć, które dopełnia bardzo subtelnym żartem, dowcipem i ironią. Balbaryk, bohater trylogii Liskowackiego uznanej przez krytykę literacką za najciekawszy debiut w dziedzinie literatury dziecięcej lat 80., napisanej i zilustrowanej na nowo w 2009 roku,

¹⁷ Duccio Demetrio, „Dojrzałość i intymność. Tajemny sojusz jestestw”, w: tegoż, *Autobiografia. Terapeutyczny wymiar pisania o sobie*, tłum. Anna Skolimowska (Kraków: Wydawnictwo Impuls, 2000), 23.

¹⁸ Tamże, 30.

¹⁹ Artur Daniel Liskowacki, *Balbaryk i Skrzydlate Psy* (Warszawa: Wydawnictwo Telbit, 2008), 5–6.

²⁰ Bogdan Twardochleb, „Mój dom w Krainie Tutaj. O Szczecinie w twórczości Artura Daniela Liskowackiego”, *Pogranicza* 1 (1998): 39–44.

reprezentować będzie świat męski. W przeciwieństwie do Ironii stanie się bardzo grzecznym stworzonkiem i – jak napisze autor w rozdziale pierwszym – będzie to czasem kłopotliwe. Bo pojawiać się potem będą Czarne Skrzydlate Psy, Sumak przypali śliwkowy placek i wszystko wskazywać będzie na to, że bez przygód to się nie obędzie. Baśń życia Liskowackiego toczy się tak jak baśń życia Andersena w baśniowym teatrze rzeczy. „Rzeczy są dla mnie nośnikiem emocji, tajemnicy dotyczącej nas wszystkich”²¹ – wyznaje autor *Śnieżynka*.

Pedagogia autobiograficzna

Okolice dzieciństwa jest dla Liskowackiego zawsze punktem wyjścia do snucia historii własnej, ważnym miejscem biografii intelektualnej i duchowej. Początkiem poszukiwań własnej autentyczności. Wzorem Marcela Prousta tworzy on własną „autobiografię wyobrażoną”²². Szczecin jako przestrzeń autobiograficzna, interpretowana w kontekście całej twórczości Liskowackiego, nabiera więc szczególnego znaczenia. Staje się miejscem niewyczerpanego bogactwa tematów, ulubionych metafor i doznań zmysłowych.

„Herb. Zawsze miałem wrażenie, że słowo to ma intensywny, cierpko-słodki zapach. Jak dzieciństwo. Bo też żadna pora naszego życia nie przechowuje w pamięci tak mocnych zapachów jak ono. A moje dzieciństwo to właśnie ta ulica”²³ – tak rozpoczynają się *Ulice Szczecina*, wydane po raz pierwszy w 1995 roku. Herbowa, Jasne Błonia, „Ogiński z Haendlem, Szymanowski z Beethovenem, Moniuszko z Wagnerem”²⁴. To są te zaczarowane miejsca Artura Daniela Liskowackiego²⁵. Miasto będzie dla niego miejscem „praktykowania biografii”²⁶. I „wahań języka”²⁷, które staną się egzemplifikacją aleatorycznej pamięci i mnemonicznych zjawisk. Osobistych uczuć i muzycznych reminiscencji, które realizować się będą

²¹ „«Każdy pisze pierwszą książkę dla siebie». Z Arturem Danielem Liskowackim rozmawia Urszula Chęcińska, *Guliwer 6* (1996): 30–34.

²² Zob. Anna Legeżyńska, „Wystarczy mocno i wytrwale zastanawiać się nad jednym życiem... Biografistyka jako hermeneutyczne wyzwanie”, *Teksty Drugie 1* (2019): 24.

²³ Artur Daniel Liskowacki, *Ulice Szczecina* (Szczecin: Wydawnictwo Albatros, 1995), 9.

²⁴ Tenże, „Jasne Błonia”, w: tamże, 53.

²⁵ Urszula Chęcińska, „Z Herbowej do Krainy Tutaj”, *Guliwer 6* (1996): 17–18.

²⁶ Jerzy Madejski, „Praktykowanie biografii”, w: tegoż, *Praktykowanie biografii. Przyczynki do literatury dokumentu osobistego i biografistyki* (Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2017), 11–23.

²⁷ Michał Paweł Markowski, „Wahania języka”, w: Marcel Proust, *Pamięć i styl*, wybór, oprac. i wstęp Michał Paweł Markowski, tłum. Marek Bieńczyk, Janusz Margański, Michał Paweł Markowski (Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2000), 5–25.

w autobiograficznym akcie tworzenia. Jak pisze Philippe Lejeune²⁸, odpis musi być zgodny z oryginałem. Tak ważny dla biografii i autobiografii pakt referencjalny wyznacza bowiem zasady konstruowania tekstu, wpływa na charakter i tożsamość gatunku.

Muzyczna topografia miasta splata się więc z historią własną pisarza²⁹, który swój pierwszy muzyczny trop zapisze w debiutanckim tomie *Sielanki* w utworze pod znanym tytułem *Dziecko w czasie*. Muzyczne tropy pojawiają się we wszystkich utworach literackich Artura Daniela Liskowackiego. Szczególną rolę odegrają w nominowanej do Nagrody Nike powieści *Eine kleine*, której bohaterem stanie się mały Heini. Twórczość Liskowackiego, która rozpięta jest między Arkadią a Katastrofą, łączy się ewidentnie ze sztuką życia, pozwala wejść pisarzowi w rytm dzieciństwa. Tego z wiersza *kalt-warm* z tomu *Atlas ptaków polskich*³⁰, tego z powieści *Eine kleine*, w której słychać głosy dzieciństwa. I tego, które wpisuje się heroicznie w rok polski jako jesień Lilka³¹. Żydowskiego świadka „żydowskich wojen”, pilnego czytelnika *Bankructwa małego Dżeka* Janusza Korczaka. Heini, Lilek, Muszka, chłopiec w marynarskim ubranku z *Ulic Szczecina*, ten sam chłopiec z *Cukiernicy Pani Kirsch*. Jak Oskar Matzerath, jak Weiser³² Dawidek, jak Bruno z ulicy Floriańskiej. Razem z autorem wszyscy dorastają do świata fantastyki, transcendencji, czarodziejstw i cudowności. Wątek wędrówek-poszukiwań wzbogacony zostanie w dziecięcej twórczości autora *Autoportretu ze szminką* wieloznaczną symboliką odwołującą się do romantycznego modelu dziecięcości, inspirowanego Andersenowską metafizyką i filozoficzną głębią. Literatura i sztuka wiążą się z pierwszymi emocjami i fantazmatyczną ładnością, która upersonifikowana łączy się z czystą grą wyobraźni i semantyczną grą dziecka. Tak jak to ma miejsce w twórczości Liskowackiego, autora trylogii o Balbaryku, w której pojawiać się będą Dobre Wróżki, Koty w Butach, Króliki w Cylindrach, Muminki i Migotki, Bromby, Rusałki, Trolle i Olbrzymy przeróżnej wielkości. A wszystko to zmieści się w Krainie Tutaj, której topografia przypominać będzie Milne’owski raj. Za sprawą *Zaczarowanych miejsc* Christophera Milne’a Liskowacki podejmie trudny autobiograficzny trop dopiero po latach. Familiarny charakter dedykacji wskazuje na silne związki Artura Daniela Liskowackiego z własną rodziną i własnym dzieciństwem. Wieloletnia kulturotwórcza

²⁸ Philippe Lejeune, *Wariacje na temat pewnego paktu. O autobiografii*, red. Regina Lubas-Bartoszyńska, tłum. Wincenty Grajewski, Stanisław Jaworski, Aleksander Labuda, Regina Lubas-Bartoszyńska (Kraków: Universitas, 2001), 46–47.

²⁹ Urszula Chęcińska, „Muzyczne przesłanie Artura Daniela Liskowackiego”, *Pogranicza* 5 (2001): 110–111.

³⁰ Artur Daniel Liskowacki, „kalt-warm”, w: *Atlas ptaków polskich* (Szczecin: Wydawnictwo Albatros, 1994), 41.

³¹ Tenże, „Tłocznia maku”, w: *Hotel Polski* (Szczecin: Wydawnictwo Forma, 2020), 184–301.

³² Janusz Korczak, „Prawidła życia. Pedagogika dla młodzieży i dorosłych”, w: *Prawidła życia. Publicystyka dla dzieci* (Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Dziecka, 2003), 5–122. Zob. też: Artur Daniel Liskowacki, „Ryszard Liskowacki (1932–2006)”, *Pryzmat Literacki* 1 (2020): 71–78.

działalność ojca, Ryszarda Liskowackiego, autora wzorowanego na twórczości Janusza Korczaka *Kajtka Czarodzieja*³³, wystawionego w 1963 roku w Teatrze Lalek „Pleciuga”, wywarła niewątpliwie wielki wpływ na twórczość syna. Zarówno w aspekcie poznawczym, jak i edukacyjnym oraz socjalizacyjno-wychowawczym³⁴, przynoszącym pozytywne motywacje wychowawcze, ale i pisarskie rozterki i dylematy twórcze. W tomie *Brzuch Niny Conti* w eseju *Skąd wraca Krzyś?* Artur Daniel Liskowacki sugestywnie napisze:

W *Zaczarowanych miejscach* Christophera Milne’a, pierwszej książce, którą Christopher Robin – Krzyś od Puchatka – napisał i opublikował (znamienne: miał wtedy lat pięćdziesiąt cztery), starając się wyzwolić ostatecznie od swojego ojca, który już nie żył, od przeszłości, która wpisała jego życie w literaturę, i od tej literatury, która nie pozwalała mu żyć własnym życiem – zakończenie *Chatki Puchatka* wyjaśnione jest tak: „W ostatnim rozdziale nasze drogi się rozchodzą – pisze Christopher. – Ja odtąd będę uczniem. Dziecko i jego miś pozostaną i będą bawić się w zaczarowanym miejscu na skraju lasu”. Ładnie i prosto. Christopher Milne dystansuje się tym fragmentem, i całą zresztą książką – od zamierzonego (przez ojca) „dziedzictwa”. Rozumianego jako obowiązek nieustannego dźwignia na sobie i Puchatka, i Krzysia. Ja poszedłem do szkoły w świat, dziecko zostało z misiem. I wszyscy są szczęśliwi³⁵.

Autosocjalizacja i prawa dziecka

Dziecko jako podmiot liryczny, dziecko jako narrator i dziecko jako bohater literacki zyskują w twórczości Liskowackiego szczególny status. Czułe wspomnienie, emocjonalne impresje muzyczne, staroświecki sentyment do rzeczy i umiłowanie dla sceny spełniają niezwykle ważne funkcje – budują pedagogiczną narrację związaną z odkrywaniem podmiotowości dziecka. Uniwersalizm, mądrość, zabawowość i dydaktyzm łączą się ze sobą, dostarczając dziecku metaforycznej wiedzy o świecie i jego problemach. Dziecięce lektury uwikłane są w całokształt biografii edukacyjnej dziecka, odgrywają ważną rolę, są jak „wczesne intuicje” artystyczne³⁶. Wszystko to wpisuje się, jak sugeruje Bogusław Śliwowski³⁷, a powtarza

³³ W 1963 roku w Teatrze Lalek „Pleciuga” odbyła się premiera *Kajtka Czarodzieja* Ryszarda Liskowackiego, napisanego na motywach *Kajtusia Czarodzieja* Janusza Korczaka. Reżyserował Krzysztof Niesiołowski.

³⁴ Zob. Kazimierz Pospiszyl, *Ojciec a wychowanie dziecka* (Warszawa: Wydawnictwo Żak, 2012).

³⁵ Liskowacki, „Skąd wraca Krzyś?”, 201.

³⁶ Rudolf Arnheim, „Wczesne intuicje”, w: *Myślenie wzrokowe*, tłum. Marek Chojnacki (Gdańsk: słowo/obraz terytoria, 2011), 9–21.

³⁷ Bogusław Śliwowski, *Pedagogika dziecka. Studium pajdocentryzmu* (Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2007), 101–108.

Barbara Smolińska-Theiss³⁸, w najwyższy model autonomii dziecka, nazywany samowychowaniem albo autosocjalizacją, która pozwala mu stać się kompetentnym badaczem swojego autonomicznego dziecięcego świata. Korczakowski aksjomat dziecko-człowiek, bo „nie ma dzieci – są ludzie”, Liskowacki przyjmuje jako własny. I dla niego, tak jak dla Janusza Korczaka, prawa dziecka są zadaniem edukacyjnym wyniesionym z rodzinnego domu. Liskowacki we wszystkich swoich utworach dla dzieci opowiada się po ich stronie, ich praw i przywilejów. Parafrazując słowa Floriana Znanieckiego, można by więc powiedzieć, że współczynnik dzieciństwa w twórczości Liskowackiego, jak współczynnik dzieciństwa w twórczości Korczaka, jest bardzo wysoki³⁹.

Fundamentem pedagogii Korczaka jest dialog z dzieckiem. O człowieczeństwie w najlepszym wydaniu, bo dziecięcym, Janusz Korczak mówił i pisał przez całe swoje życie. Godność człowieka – dziecka za jego sprawą stała się pedagogicznym przesłaniem związanym z odkrywaniem podmiotowości dziecka, jego praw, „prawideł życia”, wszystkiego tego, co dziecku się wyśniło i wymarzyło. Zdaniem Korczaka dzieci to „księżęta uczuć, poeci i myśliciele”⁴⁰. O innej skali doświadczenia i innej grze uczuć. O innej pedagogii, która sama w sobie jest przeciw wartością, jak pisał Bogusław Śliwerski⁴¹. Współczesne życie toczy się dzisiaj dalej między nieograniczoną konsumpcją, narastającymi w szybkim tempie różnicami, brakiem uniwersalnych wzorów i wzorców, panującą w świecie coraz bardziej globalizacją, miksofilią i miksofobią⁴². A tak rozpoczyna się tom autorstwa Zygmunta Baumana *O edukacji. Rozmowy z Riccardo Mazzeo*, do którego wstęp napisał znakomity pedagog Zbigniew Kwieciński⁴³. W świecie, w którym – jak pisze Olga Tokarczuk w tomie *Czuły narrator* – coraz bardziej brakuje nam nowych słów, nowych metafor, nowych baśni, literatura dla dzieci staje się więc wartością samą w sobie. A dziecięcość jako sposób myślenia i widzenia świata stanowić może klucz do twórczości wielu wybitnych pisarzy. I tak dzieje się w przypadku twórczości Artura Daniela Liskowackiego⁴⁴.

³⁸ Barbara Smolińska-Theiss, *Korczakowskie narracje pedagogiczne* (Kraków: Wydawnictwo Impuls, 2014), 150.

³⁹ Tamże.

⁴⁰ Korczak, *Prawo dziecka*, 43.

⁴¹ Bogusław Śliwerski, „Pajdocentryzm a prawa dziecka”, w: tegoż, *Pedagogika dziecka*, 80–81.

⁴² Zygmunt Bauman, „Między miksofilią a miksofobią”, w: tegoż, *O edukacji. Rozmowy z Riccardo Mazzeo*, tłum. Patrycja Poniatowska (Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, 2012), 9–14.

⁴³ Zbigniew Kwieciński, „Zamiast przedślowia”, w: tamże, 7–8.

⁴⁴ Urszula Chęcińska, „Artur Daniel Liskowacki”, w: *Literatura na Pomorzu Zachodnim do końca XX wieku. Przewodnik encyklopedyczny*, red. Inga Iwasiów, Erazm Kuźma (Szczecin: Kurier-Press, 2003), 231–233.

Zakończenie

Pedagogia Artura Daniela Liskowackiego, który na wzór Janusza Korczaka uprawia swoisty eskapizm pedagogiczny, jest holistyczna i interdyscyplinarna, wiąże się w ewidentny sposób z podmiotowością dziecka i jego kreatywnością. Wypływa z mądrości autora wynikającej z „czułego” obcowania z dzieckiem, ze wspólnoty paidialnych doświadczeń. Jest rodzajem erudycyjnego projektu edukacyjnego, konfrontującego przeszłość jako kontekstualną ekspresję podmiotu z terażniejszością, postrzeganą jako świadomość życia i ucieleśnienie w kulturze. Wiąże się z potrzebą wzmacniania dziecięcej indywidualności, oryginalności myślenia, ekspresji twórczej. Jest świadectwem aktywnego stosunku do świata. Przywraca dziecku baśniową wrażliwość i poetycką autentyczność, znacząco poszerzając jego zasób leksykalny. Jest najdoskonalszą egzemplifikacją niezwyklej dbałości Liskowackiego o kulturę słowa. Staje się ono źródłem kreatywności, afektywności, odmienności, ale także ironii, śmiechu i zabawy. Wszak zabawa jest pierwotniejsza niż kultura⁴⁵. A Ironia? A „Ironia – to ładne imię dla paskudnej dziewczynki”. A Balbaryk? A Balbaryk, jak to chłopiec, ulegnie jej „najbłękitniejszym oczom”⁴⁶. I tak jak jego autor z chłopięcym zapałem budować będzie etiologiczny mit własnej dziecięcej dojrzałości, która stanie się po latach kwintesencją najczystszej erudycyjnej pedagogii. Potraktować by ją można jako autentyczny rodzaj liberalnej refleksji o wychowaniu, opartej na idei poetyckiego sumienia i pisarskiej autoodpowiedzialności. Wynikającej z dziecięcej czułości, filozoficznego myślenia, poetyckiej kontemplacji i ekspresji twórczej. W czasach, w których, jak pisze Artur Daniel Liskowacki w felietonie *Król Eryk*⁴⁷, niedostatek skutecznego zdziwienia⁴⁸ wynikającego z prawdziwych kontaktów ze sztuką i oryginalnego przeżywania świata powierzony zostanie wyłącznie ukrytej kamerze, wydaje się to bardzo ważne i bardzo zobowiązujące. W antynomii do retoryki społeczeństwa spektaklu i globalizacji cyfrowego świata rodzi się przecież codziennie „czuły narrator”⁴⁹, odbiorca literatury i sztuki – dziecko, którego dziecięca czułość wiąże się z filozoficznym myśleniem, poetycką kontemplacją i ekspresją twórczą.

⁴⁵ Zob. przyp. 11.

⁴⁶ Artur Daniel Liskowacki, *Najbłękitniejsze oczy. Opowiadania dla dzieci* (Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1987).

⁴⁷ Tenże, „Król Eryk”, *Twórczość* 11 (1998): 118.

⁴⁸ Jerome Seymour Bruner, *O poznawaniu. Szkice na lewą rękę*, tłum. Ewa Krasieńska, przedm. Bogdan Suchodolski (Warszawa: PIW, 1971), 6.

⁴⁹ Tokarczuk, *Czuły narrator*, 261–291.

Bibliografia

- Arnheim, Rudolf. „Wczesne intuicje”. W: tegoż, *Myślenie wzrokowe*, 9–21. Tłum. Marek Chojnacki. Gdańsk: słowo/obraz terytoria, 2011.
- Bauman, Zygmunt. „Między miksofilią a miksofobią”. W: tegoż, *O edukacji. Rozmowy z Riccardo Mazzeo*, 9–14. Tłum. Patrycja Poniatowska. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, 2011.
- Bruner, Jerome Seymour. *O poznawaniu. Szkice na lewą rękę*. Tłum. Ewa Krasieńska, przedm. Bogdan Suchodolski. Warszawa: PIW, 1971.
- Chęcińska, Urszula. „Artur Daniel Liskowacki”. W: *Literatura na Pomorzu Zachodnim do końca XX wieku. Przewodnik encyklopedyczny*, red. Inga Iwasiów, Erazm Kuźma, 231–233. Szczecin: Wydawnictwo Kurier-Press, 2003.
- Chęcińska, Urszula. „Muzyczne przesłanie Artura Daniela Liskowackiego”. *Pogranicza* 5 (2001): 110–111.
- Chęcińska, Urszula. „Poezja w kontekście wczesnej edukacji. Trzeba »świat przyłapać na inności« – wiersze Wisławy Szymborskiej w odbiorze pięciolatek”. *Konteksty Pedagogiczne* 2 (2020), 15: 387–402.
- Chęcińska, Urszula. „Z Herbowej do Krainy Tutaj”. *Guliwer* 6 (1996): 17–18.
- Demetrio, Duccio. „Dojrzałość i intymność. Tajemny sojusz jestestw”. W: tegoż, *Autobiografia. Terapeutyczny wymiar pisania o sobie*, 31–43. Tłum. Anna Skolimowska. Kraków: Wydawnictwo Impuls, 2000.
- Dubas, Elżbieta. Wstęp do *W stulecie metody biograficznej. Refleksje i przykłady badań z perspektywy polsko-frankofońskiej*, Elżbieta Dubas, Aneta Słowik, 7–9. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, 2020.
- Fazan, Katarzyna. „Teatr nie-ogromny. Idee formy kameralnej w myśli Stanisława Wyspiańskiego”. W: *Stanisław Wyspiański. W labiryncie świata, myśli i sztuki*, red. Anna Czabanowska-Wróbel, 291–307. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, 2009.
- Głowiński, Michał. „Literackość jako działanie pedagogiczne”. W: *Janusz Korczak – życie i dzieło. Materiały z Międzynarodowej Sesji Naukowej, Warszawa 12–15 października 1978*, 224. Warszawa: WSiP, 1982.
- Huizinga, Johan. *Homo ludens. Zabawa jako źródło kultury*. Tłum. Maria Kurecka, Witold Wirpsza. Warszawa: Wydawnictwo Czytelnik, 1985.
- „Każdy pisze pierwszą książkę dla siebie». Z Arturem Danielem Liskowackim rozmawia Urszula Chęcińska”. *Guliwer* 6 (1996): 30–34.
- Korczak, Janusz. „Prawdła życia. Pedagogika dla młodzieży i dorosłych”. W: tegoż, *Prawdła życia. Publicystyka dla dzieci*, 5–122. Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Dziecka, 2003.
- Korczak, Janusz. *Prawo dziecka do szacunku*. Warszawa: Biuro Rzecznika Praw Dziecka, 2012.

- Kwieciński, Zbigniew. „Problem pedagogii nurtów głównych i pobocznych”. W: *Nurty pedagogii. Naukowe, dyskretne, odlotowe*, red. Monika Jaworska-Witkowska, Zbigniew Kwieciński, 19–145. Kraków: Wydawnictwo Impuls, 2011.
- Kwieciński, Zbigniew. „Zamiast przedślowia”. W: Zygmunt Bauman, *O edukacji. Rozmowy z Riccardo Mazzeo*, 7–8. Tłum. Patrycja Poniatowska. Wrocław: Wydawnictwo Dolnośląskiej Szkoły Wyższej, 2011.
- Legeżyńska, Anna. „Wystarczy mocno i wytrwale zastanawiać się nad jednym życiem... Biografistyka jako hermeneutyczne wyzwanie”. *Teksty Drugie* 1 (2019): 13–27.
- Lejeune, Philippe. *Wariacje na temat pewnego paktu. O autobiografii*, red. Regina Lubas-Bartoszyńska, tłum. Wincenty Grajewski, Stanisław Jaworski, Aleksander Labuda, Regina Lubas-Bartoszyńska. Kraków: Universitatis, 2001.
- Liskowacki, Artur Daniel. *Atlas ptaków polskich*. Szczecin: Wydawnictwo Albatros, 1994.
- Liskowacki, Artur Daniel. *Balbaryk i Skrzydlate Psy*. Warszawa: Wydawnictwo Telbit, 2008.
- Liskowacki, Artur Daniel. *Brzuch Niny Conti*. Szczecin: Wydawnictwo Forma, 2019.
- Liskowacki, Artur Daniel. „Jasne Błonia”. W: tegoż, *Ulice Szczecina*, 53–56. Szczecin: Wydawnictwo Albatros, 1995.
- Liskowacki, Artur Daniel. „kalt-warm”. W: tegoż, *Atlas ptaków polskich*, 41. Szczecin: Wydawnictwo Albatros, 1994.
- Liskowacki, Artur Daniel. „Król Eryk”. *Twórczość* 11 (1998): 118.
- Liskowacki, Artur Daniel. *Najbliżkitniejsze oczy. Opowiadania dla dzieci*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, 1987.
- Liskowacki, Artur Daniel. „Ryszard Liskowacki (1932–2006)”. *Pryzmat Literacki* 1 (2020): 71–78.
- Liskowacki, Artur Daniel. „Skąd wraca Krzyś?”. W: tegoż, *Brzuch Niny Conti*, 97–106. Szczecin: Wydawnictwo Forma, 2019.
- Liskowacki, Artur Daniel. *Straszny smok Synoptycy*. Szczecin: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1989.
- Liskowacki, Artur Daniel. „Tłocznia maku”. W: tegoż, *Hotel Polski*, 184–301. Szczecin: Wydawnictwo Forma, 2020.
- Liskowacki, Artur Daniel. *Ulice Szczecina*. Szczecin: Wydawnictwo Albatros, 1995.
- Madejski, Jerzy. „Praktykowanie autobiografii”. W: tegoż, *Praktykowanie autobiografii. Przyczynki do literatury dokumentu osobistego i biografistyki*, 11–23. Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 2017.
- Markowski, Michał Paweł. „Wahania języka”. W: Marcel Proust, *Pamięć i styl*, wybór, oprac. i wstęp Michał Paweł Markowski, tłum. Marek Bieńczyk, Janusz Margański, Michał Paweł Markowski, 5–25. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2000.
- Olczak-Ronikier, Joanna. *Korczak. Próba biografii*. Warszawa: Wydawnictwo W.A.B., 2002.
- Pospiszyl, Kazimierz. *Ojciec a wychowanie dziecka*. Warszawa: Wydawnictwo Żak, 2012.

- Smolińska-Theiss, Barbara. *Korczakowskie narracje pedagogiczne*. Kraków: Wydawnictwo Impuls, 2014.
- Śliwerski, Bogusław. „Pajdocentryzm a prawa dziecka”. W: tegoż, *Pedagogika dziecka. Studium pajdocentryzmu*, 63–82. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2007.
- Śliwerski, Bogusław. *Pedagogika dziecka. Studium pajdocentryzmu*. Gdańsk: Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, 2007.
- Śliwerski, Bogusław. „Pedagogika Janusza Korczaka”. W: *Pedagogika*, red. Zbigniew Kwieciński, Bogusław Śliwerski, 335–347. Warszawa: PWN, 2011.
- Śliwerski, Bogusław. *Ponadczasowa wartość pedagogii Janusza Korczaka*. Dostęp 14.04.2021. <https://mysliwiec.szkoła.pl/korczakowychow.pdf>.
- Tokarczuk, Olga. *Czuły narrator*. Kraków: Wydawnictwo Literackie, 2020.
- Twardochleb, Bogdan. „Mój dom w Krainie Tutaj. O Szczecinie w twórczości Artura Daniela Liskowackiego”. *Pogranicza* 1 (1998): 39–44.

A boy and a girl. Pedagogy of Artur Daniel Liskowacki

Summary

The author of the article, using the term “pedagogy” taken from the publications of Zbigniew Kwieciński and Bogusław Śliwerski, discusses the pedagogical aspects of Artur Daniel Liskowacki’s work for children. The main goal of Liskowacki’s pedagogy is education for participation in culture and the implementation of educational goals related to early school Polish education. According to the author, Liskowacki’s pedagogy is clearly connected with the subjectivity of the child and his creativity, it fits into the framework of intersemiotic translation, it develops a child’s tendency to artistic and linguistic activities. The article is a review, it is a preview of a monograph in the field of literary pedagogy and pedagogy of creativity.

Keywords

pedagogy, pedagogy of the child, pedagogy of literature, literature for children

Translated by Jacek Chęciński

PROSIMY O CYTOWANIE ARTYKUŁU JAKO:

Urszula Chęcińska, „Chłopiec i dziewczynka. Pedagogia Artura Daniela Liskowackiego”, *Autobiografia. Literatura. Kultura. Media* 2 (2021), 17: 87–100. DOI: 10.18276/au.2021.2.17-08